

Nekaj splošnih razmišljanj ter vprašanj o pojavu kolaboracije

Namen tega prispevka ni nekakšna vseobsegajoča razlaga ali celo sinteza dosedanjega vedenja in razmišljanja o kolaboracionizmu, temveč bi rad le opozoril na nekaj možnih vidikov in vprašanj, ki se ob tem pojavljajo ter poskušal vnesti v ta razmišljanja nekaj sistematičnosti. Nemara bodo konkretne ugotovitve komu izzvenele predvsem kot iskanje olajševalnih okoliščin ali celo opravičevanje kolaboracionizma. V tem primeru se že vnaprej opravičujem ter izrecno postavljam, da je edini moj namen prispevati k razumevanju tega pojava; pogoj za to je seveda vsestransko spraševanje in samospraševanje, nedovoljenih vprašanj ali hipotez naj bi tu ne bilo, če pa so, so zgolj zato, da se potrdijo ali pa ovržejo, s čimer domnevamo, da bo t. i. objektivna resnica že nekoliko ožje lokalizirana. Druge vidike, tudi »oteževalne« okoliščine, predvidevam, da bodo dovolj upoštevali drugi udeleženci naše diskusije, pa tudi sicer so le-te bolj znane. Sicer pa, tudi če bi bil moj namen iskati zgolj olajševalne okoliščine za kolaboracionizem, sodim, da bi bilo to relevantno, saj če spomnim na krilatico, da bo o nečem že »sodila zgodovina«, sodba oziroma sojenje v demokratičnem okolju zahteva tudi obrambo. Tu gre, skratka, za nekakšno delitev dela. Drug problem je seveda, ali smo mi tu in zdaj že zgodovina, ki to sodbo dokončno izvršuje; toda to je že vprašanje, ki bi nas s svojimi odgovori odvedlo predaleč od naše teme.

Kolaboracija, če jo pojmujeemo v najširšem smislu, je seveda toliko stara kot človeška družba. Že v prazgodovini se je človek srečeval z različnimi pritiski in nasiljem, na katere je lahko reagiral različno, tudi s sodelovanjem – kolaboracijo, seveda pod določenimi pogoji, ki so le-to sploh omogočali. Tudi tedaj je bila pripadnost skupini na določen način že institucionalizirana, zato je bilo npr. odpadništvo, ki je lahko eden od vidikov ali vrst kolaboracije, razmeroma težko izvedljivo, že v skrbi za preživetje. Videti je, da je slednji vidik tudi v modernih razmerah v precejšnji meri ohranil svojo moč ali celo pridobil na pomenu. Prav moderne ideologije so namreč pripadnost k določenim skupinam ponovno okrepile, kar je na svoj način omejilo svobodo posameznika in njegovo izbiro življenjskih opredelitev. Po drugi strani pa pojav kolaboracije ni splošen le v zgodovinskem, časovnem smislu, temveč tudi »prostorsko«, v določenem zgodovinskem trenutku. Mislim na vsakdanje življenje (tudi) v mirnem času, ko se srečujemo z različnimi pritiski, na katere spet lahko reagiramo različno, z odklonitvijo in bojem ali s priklonitvijo in sodelovanjem. Res pa je, da je v mirnem času to dilemo moč tudi obiti, se odločitvi enostavno izogniti. Po drugi strani pa, tudi če sprejmemo eno od skrajnih možnosti ravnanja, to za nas ponavadi nima usodnih posledic.

Zato je jasno, da nas tu zanimajo prvenstveno okoliščine, ki jih ustvarja organizirana politika sile, vojna, odporniško gibanje, revolucija, protirevolucija. Te danosti oziroma procesi streme po totalnosti, po popolni prevladi oziroma po popolni izjasnitvi tako posameznikov kot skupin. Diferenciacija je ponavadi splošna in tudi nujna, tako da je le malo manevrskega prostora za t. i. sredino. Tu mislimo seveda predvsem na okoliščine, ki jih je ustvarila 2. svetovna vojna, ko je tudi v Evropi nastal ožji pojem in pojav kolaboracije, ki nas tokrat zanima. Glavni »pogoj« za nastanek kolaboracije je najprej začetek vojne, napada, ki mu sledi okupacija napadanega ozemlja. Neke vrste kolaboracija je sicer možna že prej, recimo med sorodnimi ideološkimi ali nacionalnimi skupinami v sprtih in sovražnih državah, vendar gre tu za pojav, ki ga pokrivajo pojmi peta kolona, separatizem, vohunstvo ipd. Okupacija sovražnega ozemlja mora imeti do določene mere značaj stalnosti ali celo subjektivno predvidevane dokončnosti. Če se predvideva, da bo okupacija trajala le kratek čas, je dispozicij za nastanek kolaboracije bistveno manj, saj prizadeto prebivalstvo v takem primeru v njej ne vidi kakih večjih koristi. Tudi okupator je v takih primerih pretežno zainteresiran le za pasivno, rekli bi, blažjo obliko kolaboracije.

S tem smo že nakazali nekatere možnosti sistematiziranja oziroma razvrščanja različnih oblik kolaboracij. Kot izhodiščno stanje velja vzeti položaj, ko kaže, da bosta vojna in z njo okupacija trajali še dolgo ali celo, ko se pri nekaterih segmentih okupiranega prebivalstva predvideva, da bo napadalec – okupant v vojni zmagal in je zanje torej verjetno, da bo okupacija trajna in bo prišlo do spremembe državne pripadnosti okupiranega ozemlja ali do vsaj bistveno drugačnih meddržavnih ali drugih odnosov v korist okupatorja. Pri tem so seveda zelo pomembni končni cilji in nameni okupatorja z zasedenim ozemljem. Posebno zaostrene razmere in dileme se porajajo v primeru, ko okupator nastopa do premagane države ali naroda posebno agresivno, z različnimi nameni dotični narod uničiti ali raznaroditi, ko pride do sistematičnega kršenja določil mednarodnega vojnega prava. Prav tak primer smo imeli med 2. svetovno vojno na Slovenskem, posebej na območjih, ki jih je leta 1941 zasedel nemški nacistični okupator.

Najprej lahko kolaboracijo razdelimo na pasivno in aktivno. Vzroki za prvo so verjetno jasno določljivi in pogoji zanjo hitro »izpolnjeni«. Gre seveda za pojav, ki ga zbirno imenujemo oportunizem, tudi konformizem. V tem okviru, pa tudi prek njega, lahko naštejemo določene konkretne pojave, ki vodijo k vsaj pasivnemu kolaboracionizmu. To so strah, pomanjkanje, sebičnost, pohlepnost, hlapčevska mentaliteta, pomanjkanje človeške etike, razkroj morale, pomanjkanje skupinske oziroma narodne zavesti, že omenjena nevera v poraz okupatorja v vojnah z ideološkim predznakom je zelo važna tudi razredna in ideološka razslojenost, nehomogenost napadane družbe. Pomemben je tudi odnos okupatorske oblasti oziroma njen pritisk in ponudbe prebivalstvu. Pri aktivni

kolaboraciji pa je poleg naštetih okoliščin potrebno upoštevati še druge. Tu izvemamo pojav ovaduštva oziroma izdajalstva v ožjem smislu, saj gre vzroke zanj iskati predvsem v posamičnih, individualnih in psiholoških »okoliščinah«, čeprav je jasno, da je njegova razširjenost tudi širše družbeno utemeljena. Predvsem mora okupirano prebivalstvo oziroma njegove predstavnike okupator priznani kot politični subjekt, pa čeprav le v neznatni in simbolični meri. Pri okupatorju morata obstajati pripravljenost in predvsem potreba po taki pomoči okupiranega prebivalstva. Aktivna pomoč okupatorju je posebej vidna in aktualna v revolucijah oziroma razrednih spopadih v družbi, ko se ogroženi razred oziroma njegova politična struktura prostovoljno ponudita okupatorju, da bosta ob njegovi strani to revolucijo zatrla. To hočeta storiti predvsem za svoj račun, toda hkrati s tem aktivno pomagata tudi okupatorju pri zatrtju te revolucije, ki nasproti okupatorju nastopa kot narodnoosvobodilno gibanje. Tu so torej elementi državljanske vojne med vojno in okupacijo. Aktivno kolaboracijo izvajajo predvsem tisti sloji in politične skupine, ki so bile dejavne že v pasivnih oblikah sodelovanja.

Problem obstoja ali neobstoja državljanske vojne v zapletenih okoliščinah vojne, okupacije in nacionalnih nasprotij je bil posebej izrazit v Jugoslaviji. Formalnim pogojem za definicijo državljanske vojne je v velikih delih Jugoslavije sicer hitro zadoščeno, toda glede na dejstvo, da se kompleksni družbeni pojavi nikdar ne pojavljajo v svoji čisti obliki, pač zaradi različnih zgodovinskih okoliščin, na vprašanje ni moč takoj odgovoriti. Menim, da je potrebno uvesti kot pogoj tudi relativno razširjenost, angažiranost čim večjega števila prebivalstva in njegovih segmentov v tem razrednem spopadu. Kar se tiče Slovenije, bi dejal, da je državljanska vojna v veliki meri potekala v Ljubljanski pokrajini in v letih 1942–1945. V drugih pokrajinah je pojav manj izrazit, pač zaradi manjše moči protirevolucionarnega tabora, kar pa je bilo deloma »zasluga« različnih okupacijskih sistemov. Zato so bile tudi stopnje oziroma oblike kolaboracije v obrobni slovenskih pokrajinah zelo različne.

Ob tem naj se dotaknemo še enega problema, ki ima pravzaprav širši, evropski pomen. 2. svetovno vojno je fašistični tabor začel in tudi vodil s stališča ideološkega, razrednega boja proti naprednim oziroma vsaj naprednejšim silam. Kot glavni sovražnik je bil razglašen aziatski boljševizem v »osebi« Sovjetske zveze. Predvojna fašistična gibanja so npr. v zahodnoevropskih državah – med nacistično okupacijo dobila prosto pot, katere oblike so se kazale tudi kot aktivna, prostovoljna vojaška kolaboracija. Če je v tisti državi obstajalo močno odporniško gibanje, je bila ta kolaboracija naperjena tudi proti njemu, saj so bile razglašene kot del komunistične revolucije v Evropi. Toda tudi v primerih, ko takega odporiškega gibanja ni bilo, je prihajalo do ustanavljanja raznih prostovoljnih nacionalnih SS-formacij, ki so jih nacisti uporabljali tudi na vzhodni fronti. Iz tega sledi, da revolucija v okupirani deželi ni bila nujni pogoj za nastanek aktivne vojaške kolaboracije. Prihajalo je do nekakšne, sicer v

šibki obliki izražene, fašistične internacionale (v nacističnem besednjaku izražene kot »Nova Evropa«) nasproti komunistični.

Naslednji možni kriterij za sistemizacijo kolaboracije so, pogojno rečeno, razlike v družbenih dejavnostih. Tudi ta predvideva razmeroma nedotaknjeno družbeno in politično strukturo okupiranega območja. Tak položaj je bil v precejšnji meri v Ljubljanski pokrajini predvsem do kapitulacije Italije. V tem smislu lahko ločimo gospodarsko, upravno, kulturno, ideološko, politično in vojaško kolaboracijo. Vse te vrste sodelovanja z okupatorjem so lahko pasivne ali aktivne, vendar si je vsaj vojaško in ideološko pasivno kolaboracijo težko predstavljati. To bi bila kvečjemu služba ljubljanskih policajev(!) ali služenje prisilno mobiliziranih Štajercev v nemški vojski, toda pri slednjem je vprašanje, ali je to sploh bila kolaboracija. Aktivna vojaška kolaboracija pa so seveda Vaške straže, domobranstvo in deloma četništvo. Pri ideološki kolaboraciji na Slovenskem lahko naštejemo redke simpatizerje fašizma in hkrati sodelavce obeh okupatorjev v Ljubljanski pokrajini. To bi bili Stražarji, Glavačeva skupina ter Rupnikov krog oziroma ljotičevci. Vsa ta gibanja ter ideologijo, ki se je razvijala ob Slovenskem domobranstvu v Ljubljani, lahko prištevamo k slovenskemu fašizmu, katerega zametki so se tudi pri nas pojavili že pred vojno. Tudi t. i. upravne kolaboracije je bilo med vojno veliko, vendar je tu šlo predvsem za veliko število zaposlenih uradnikov, ki so enostavno ohranili svoje službe ali pa se na novo zaposlili, kot npr. številni Štajerci begunci. Seveda so si s tem služili svoj vsakdanji kruh. Drugače je npr., z Rupnikovo kvizlinško upravo, tu mislim predvsem nanj osebno in na ozek krog odločujočih ljudi. Ta uprava je imela predvsem politični predznak in bi se ji njeni nosilci lahko odpovedali. Res pa je, da je treba še preučiti oziroma pretehtati vprašanje, v koliko je ta uprava s svojim obstojem olajšala materialni položaj v Ljubljanski pokrajini. Tudi za kulturno kolaboracijo bi lahko na Slovenskem (sicer je spet aktualen le položaj v Ljubljanski pokrajini) našli le malo izrecnih primerov, kolikor ni šlo za podobne dileme kot pri številnih uradnikih. Aktivnih pisateljev – kolaborantov skoraj ni bilo, znane izjeme so Narte Velikonja, Mirko Javornik, Tine Debeljak itd. Nekaj primerov je bilo tudi med novinarji in uredniki. Rezultat takega spraševanja je seveda odvisen tudi od tega, koliko rigorozno jemljemo znano odločbo o kulturnem molku. Jasno pa je, da je treba vse to jemati s stališča konkretnih življenjskih okoliščin, čeprav so bila zaradi nacistične okupacije merila upravičeno zaostrena. Številne primere političnega sodelovanja z okupatorjem imamo seveda v Ljubljani pred kapitulacijo Italije, spet pa sem spada kvizling Rupnik. Vendar tu često ni mogoče jasno razmejiti politične kolaboracije od ideološke ali upravne. Po drugi strani je tudi res, da je bilo med vojno skoraj vsakršno dejanje, ki ni ostajalo zgolj na osebni ravni, zaradi zunanjih okoliščin hkrati že tudi politično dejanje. Prav zato lahko vse te delitve zvenijo tudi umetno. Poleg tega lahko isti posameznik ali ista organizacija z okupatorjem sodeluje na več ravneh in na več

načinov, Cerkev, npr., prek svoje hierarhije, posameznih duhovnikov, prek vernikov kot takih, prek svoje ideologije itd.

Sodelovanje v sistemu okupacijske uprave je možno razvrstiti še drugače. To nam lahko osvetli tudi nekatere druge vidike kolaboracije. Ločimo namreč lahko nujno, izsiljeno in prostovoljno sodelovanje. Nujno je sodelovanje na tistih področjih javnega in gospodarskega življenja, kjer se zagotavlja prehrana in zadovoljujejo druge nujne potrebe prebivalstva. Gre predvsem za sodelovanje v področju uprave in druge družbene nadstavbe, brez katere bi sicer narod lahko živel naprej, vendar bi bil brez tega ogrožen obstoj velikega števila prebivalcev, predvsem uradništva in delavstva. Pravzaprav bi se omenjenima vrstama sodelovanja z okupatorjem lahko izognili zgolj samozadostni kmetje, če seveda okupator tudi nanje ne bi pritiskal. Ob znani krilatici Bojana Štiha, namreč, da se je v slovensko NOG vključila celotna slovenska kultura, nemoteno pa se je vsa štiri vojna leta kadilo iz tovarniških dimnikov (citirano po spominu), se je treba vsaj vprašati, kaj bi se zgodilo, če se iz teh dimnikov ne bi kadilo. Izrecno izsiljena je bila kolaboracija v obliki mobilizacije v okupatorske vojske in deloma tudi v domobranstvo. V podobno kategorijo lahko štejemo članstvo v Wehrmannschaftu na nemškem okupacijskem območju. Taka kolaboracija je seveda objektivno, z narodnega stališča, tudi škodljiva, a je opravičljiva z individualnega gledišča. Končno je tu še prostovoljna kolaboracija, ki je teoretično, s stališča narodne morale, lahko nevtralna ali celo škodljiva, vendar praktično ponavadi ni tako, ker gre za hoteno podporo okupatorju. Le-ta v veliki večini primerov z zasedenim ozemljem nima dobrih namenov, gledano bodisi kratkoročno ali pa dolgoročno. Tako lahko torej predvsem pri tej aktivni in prostovoljni kolaboraciji ocenjujemo stopnjo škodljivosti narodnim interesom. To lahko imenujemo tudi narodno izdajstvo, ki je seveda odvisno tudi od nekaterih objektivnih in subjektivnih okupacijskih okoliščin, ki smo jih omenili že zgoraj.

Najbolj izstopajoč primer take izdajalske kolaboracije je seveda prostovoljno organiziranje oboroženih enot za pomoč okupatorju v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju v okviru lastnega naroda. Razmišljanje o tem, v koliko in v katerih primerih je kolaboracija tudi narodno izdajstvo, je poseben problem, ki ga seveda na tem mestu ne moremo do konca razrešiti. Najlaže je odpraviti ta problem s trditvijo, da je pač narodno izdajstvo vsako tisto početje, ki je škodljivo narodu. Z drugimi besedami, uporablja se načelo družbene nevarnosti tistega, ki kolaborira. Toda tak kriterij je za konkretno razpravo vsekakor preoster, saj bi po njem na tak ali drugačen način bila zajeta večina slovenskega prebivalstva med vojno. Zato je potrebno pojavne oblike izdajstva omejiti na aktivno in prostovoljno kolaboracijo in to predvsem na vojaško in politično podporo okupatorja, kar prizadeva bistvene in dolgoročne interese naroda. Seveda pa se da tudi bistvene in dolgoročne interese naroda različno razlagati. Prav pri omenjenih narodnih interesih pa je prišlo med vojno do bistve-

nega razhajanja med narodnoosvobodilno-revolucionarno ter kolaboracionistično-protirevolucionarno stranjo. Prva je fašistično grožnjo obstoja slovenskega naroda jemala resno, poudarjala je strogo narodno moralo ter se zavedala moralnega kapitala, ki ga prinesejo žrtve v boju za osvoboditve. Bila je povezana z bojem drugih protifašističnih sil po svetu, povezava s Kominternom ter Sovjetsko zvezo pa je dajala njenemu vodstvu posebno revolucionarno udarnost in samozavest. Druga, kolaboracionistična stran, je moralo smatrala za postransko stran, zato se je tudi eksponirala s kolaboracijo. To pa zato, ker je v ospredje postavljala svoje razredne materialne interese, ki pa jih v precejšnji meri niti okupator ni ogrožal in bi vsaj italijanski okupator dopuščal tudi pasivni odpor. Oborožen odpor je smatrala za samomorilsko dejanje ter poudarjala materialne in človeške žrtve, ki so pri tem nastajale. Pri tem je treba priznati, da je njen glavni tok subjektivno stal na zavezniški strani ter od nje pričakoval tudi osvoboditev. Ob tem je organizirala tudi neke vrste ilegalno odporniško mrežo, ki pa je bila pripravljena le za čim manj boleč zopetni prevzem oblasti ob osvoboditvi. V taki pozi čakanja se je kazala njena nesamozavest, v bistvu pa tudi že oddaljenost od ljudstva. Že prva faza kolaboriranja je izkazovala odpoved demokratični in narodnoosvobodilni tradiciji, ki se je je navzela slovenska buržoazija med svojim nastajanjem. Ko je v okviru NOG zaznala revolucionarno ost, je kolaboracionistična stran stopila še korak dalje ter pričela s aktivno in prostovoljno oboroženo in ideološko kolaboracijo, kar smo že opredelili kot narodno izdajstvo. Zmago revolucije je razglasila za bistvenejšo nevarnost za slovenski narod, kot pa naj bi bila začasna fašistična okupacija. Politično vodstvo protirevolucije ni verjelo v fašistično zmago, zato pa se je s tako vehemenco zagnalo v boj proti NOG, saj če bi v tako zmago verjelo, bi tak boj ne bil potreben: z zmago Nemčije bi bila hkrati z drugimi poražena tudi slovenska revolucija. Zato je ob tem treba dodati, da je pri kolaboraciji manjkal t. i. hudobni naklep, se pravi, da se ni bojevala proti NOG s subjektivnim namenom, fašizirati ali celo uničiti slovenski narod, temveč zgolj uničiti revolucijo. No, manjši del protirevolucionarnega tabora je imel določene ideje o slovenskem fašizmu ter o Sloveniji v okviru bodoče nacistične Nove Evrope. Subjektivno so protirevolucionarji ostajali Slovenci in bolj prepričani, da se bore za prave interese slovenskega naroda. Med voditelji je bilo nekaj koroških Slovencev in štajerskih beguncev pred nacizmom. Svojo zavest so dokazali tudi po vojni, v emigraciji in sicer z ohranitvijo slovenskega jezika in kulture, ne glede na prevladujoči ideološki kontekst.

Ob tem temeljnem položaju aktivne kolaboracije se zastavlja še polno dodatnih vprašanj, ki jih na tem prostoru ne moremo obdelati. Naj jih nekaj samo nakažemo. Prva stvar je pravni oziroma mednarodnopravni vidik oborožene kolaboracije. Slovenski kolaboracionisti so v tem pogledu oboroženo kolaboracijo označevali kot policijsko akcijo v okviru okupacijske uprave, ki naj bi pomagala na zasedenem ozemlju vzdrževati red in mir. Po mednarodnem vojnem pravu, ki je seveda kot vsako kodificirano

pravo vsaj potencialno konservativno, naj bi bil okupator dolžan vzdrževati dotedanje stanje na okupiranem ozemlju. Prebivalstvo po takratnem pravu po okupaciji ni imelo več pravice do upiranja okupatorja. Red in mir naj bi torej ogrožali pri nas partizani, ki naj bi celo hoteli spremeniti družbeni red. Postavlja pa se vprašanje, ali ima okupator pri tem »vzdrževanju reda in miru« pravico uporabljati pripadnike okupiranega prebivalstva. Prav na Slovenskem je okupator še pred oboroženim odporom zavestno kršil celo vrsto določb mednarodnega vojnega in drugega prava. Kako torej na podlagi slovenskega primera med 2. svetovno vojno interpretirati določbe IV. haaškega dogovora iz 1907 ter ženevske konvencije iz 1949 in kako ob tem upoštevati novonastajajoče revolucionarno pravo?

Druga stvar je fašistični ali protifašistični značaj kolaboracije med vojno v Jugoslaviji. Seveda je nenavadno govoriti o protifašizmu vojaške formacije, ki se bori na strani fašističnega okupatorja, vendar je potrebno na določen način uveljaviti razlikovanje tudi na tem področju. Treba je pomisliti samo na velike razlike med ustaši in četniki, pa je problem jasen. Spet je potrebno upoštevati subjektivni in objektivni pomen neke oblike kolaboracije. Prav ob tem se nam v jugoslovanskih razmerah ponuja nova sistematizacija kolaboracionizmov, npr. na nacionalistične, separatistične in hegemonistične. Prav nacionalizem je bil značilen za vse kolaborante med vojno. Usmerjen je bil, npr. proti Italijanom, Židom, v prikriti obliki tudi proti Nemcem, če govorimo o slovenskih razmerah. Oboroženo kolaboracijo lahko sistematiziramo še glede na stopnjo prostovoljne ali prisilne rekrutacije njenih pripadnikov, na obliko vojaške oziroma policijske organiziranosti, na stopnjo odvisnosti od okupatorskih oblasti, na njeno številčnost ipd.

Ni zanemarljivo vprašanje, v koliko sta NOG oziroma revolucija sama »vzpodbujala« protirevolucijo in s tem tudi kolaboracijo. Gre seveda za kompleks vprašanj v zvezi s t. i. levičarjenjem, z vojvodstvom, s preostim nastopanjem do izdajalcev oziroma do osumljenih izdajstva, s sektaštvom, s hitrim streljanjem nasprotnikov, z grobim nastopom do prebivalstva itd. Problem je potrebno preučiti glede na to, da je vodstvo protirevolucije svojo kolaboracijo prikazovalo kot samoobrambni boj slovenskega kmeta proti nastopajočemu boljševizmu. Kolaboracija in izdajstvo naj bi bila manjše zlo kot bodoči komunizem, ki naj bi ga bilo zato treba preprečiti.

Nadaljnji pomemben problem so različni politični, sociološki in psihološki sklopi vzrokov in posledic za nastanek take ali drugačne kolaboracije. Jasno je, da ni mogoče vsega pojasniti z razredno razslojenostjo okupirane družbe ali z velikim vplivom katoliške Cerkve v slovenskem primeru. Strinjamo pa se lahko, da so glavne dispozicije za kolaboracijo obstajale že pred vojno in okupacijo, da pa je konkretni razvoj med okupacijo samo vplival na oblike in intenzivnost kolaboracije. Ostaja vprašanje mnogoplastnih vzrokov, ki določajo obnašanje posameznika med okupacijo, ki enega privedejo v izdajo in ovadustvo, drugega pa med borce za svobodo in med heroje. Vprašamo se lahko tudi o tem, kako se

določa politični in moralni subjekt, ki vsakokrat določa, kaj je prav in kaj ni, kaj je izdaja, kaj je delo za narodne interese itd. In končno lahko postavimo tudi vprašanje aktualnosti problema kolaboracije. Če je le-ta možna in verjetno zakonita posledica politike sile, je jasno, da je ta problem še vedno aktualen. Ali imamo poleg splošnih načelnih deklaracij izoblikovan kodeks praktičnega obnašanja ljudi v okupacijskih razmerah, ko pa je jasno, da ne morejo vsi, vsepovsod in zmeraj in na vsak način v juriš nad okupatorja. Praktično to vprašanje pomeni – kje so meje dovoljene ali celo potrebne kolaboracije, in komplementarno temu – kje so meje odpora?

IVAN KRIŽNAR

Kolaboracionizem in fašizem

Sodelovanje pripadnikov podjarmljenega naroda s tujimi zavojevalci je dobilo med drugo svetovno vojno razen narodnega izdajstva še poseben socialnopolitični značaj. To je treba pripisati predvsem protirevolucionarnemu, imperialističnemu in totalitarnemu značaju fašizma. Prepričan sem, da se je do danes kljub različnim dopolnitvam ohranila tista temeljna značilnost fašizma, nastala pred 50. leti, ki pravi, da je fašizem diktatura najbolj nazadnjaških in najbolj napadalnih elementov finančnega kapitala, temelječa na državni prisili, ki krvavo obračunava s kakršnimkoli oporečništvom, in na rasni diskriminaciji narodov nearijskega izvora, na skrajnem nacionalnem šovinizmu ter na socialni demagogiji, ki so ji nasedli predvsem nekateri deklasirani sloji, predvsem malomeščanstvo in lumpenproletariat. Protirevolucionarni fašistični režim je bil takrat v svetu najhujši sovražnik demokracije, miru, svobode in enakopravnosti ljudi in narodov ter zato najhujši sovražnik človečnosti.

Zato je povsem neutemeljeno kakršnokoli opravičevanje sodelovanja belogardistov in domobrancev s fašističnim okupatorjem z zahtevo po demokratičnosti, pa čeprav se politična emigracija pri tem sklicuje na utemeljenost idejnih razlik med kolaboracionisti oz. Osvobodilno fronto, ki jo enostransko enači s komunizmom. Povsem neutemeljeno je kolaboracijo iz idejnih razlogov povezovati z ateističnim nacizmom v imenu zaščite vere pred brezbožnim komunizmom. Tudi ni mogoče opravičevati, še manj pa primerjati, idejne, politične in nacionalne agresivnosti fašizma s stališči in dejavnostjo slovenskih komunistov, ki so terjali in tudi razvijali enotnost slovenskih rodoljubov v narodnoobrambni in narodnoosvobodilni vojni ter enakopravnost med ljudmi in narodi. Reči hočem, da sodelovanja z okupatorji ni mogoče opravičevati z razrednimi in idejnimi vzroki, posebej še, ker so komunisti s svojo dejavnostjo in borbenostjo